

INGLIZ TILI GRAMMATIKASINI O'QITISHNING SAMARALI METODLARI

Dildora Ergasheva Ravshanovna

Annotatsiya. Maqolada ingliz tili grammatikasini o'qitishning zamonaviy va samarali metodlari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Grammatika-tarjima, kommunikativ, deduktiv va induktiv yondashuvlar, shakl ustida ishlash (focus on form), topshiriqqa asoslangan o'qitish hamda o'yin va raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. Muallif grammatik ko'nikmalarni faqat qoidalarni yodlash orqali emas, balki ma'noli muloqot jarayonida shakllantirish samaraliroq ekanini asoslaydi.

Kalit so'zlar: ingliz tili, grammatika, o'qitish metodikasi, kommunikativ yondashuv, deduktiv metod, induktiv metod, topshiriqqa asoslangan o'qitish.

Kirish

Globalashuv sharoitida ingliz tilini bilish kasbiy va ilmiy rivojlanishning muhim sharti bo'lib qoldi. Til o'rgatishda esa grammatika eng ko'p munozara uyg'otadigan masalalardan biri: ayrim o'qituvchilar qoidalarni aniq va tizimli o'rgatish tarafdori bo'lsa, boshqalari grammatikani nutq faoliyati jarayonida o'z-o'zidan o'zlashadi, deb hisoblaydi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, o'quvchi qoidani yaxshi bilsa ham, uni real muloqotda qo'llay olmasligi mumkin. Shu sababli grammatikani o'qitishda qaysi metodlar samarali ekanini aniqlash dolzarb vazifa hisoblanadi [2; 6]. O'zbekistonda xorijiy tillarni o'rgatish sifatini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan [10].

Maqolaning maqsadi ingliz tili grammatikasini o'qitishda qo'llanadigan asosiy metodlarni solishtirish va ularning samaradorligini ilmiy manbalar asosida baholashdan iborat. Vazifalar sifatida quyidagilar belgilandi: an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarni taqqoslash; deduktiv va induktiv usullarning

imkoniyatlarini ko'rsatish; grammatik xatolar ustida ishlash va fikr-mulohaza berish usullarini yoritish.

1. Grammatikani o'qitishga yondashuvlar

Metodika tarixida grammatikaga munosabat bir necha bosqichdan o'tgan. Grammatika-tarjima metodi qoidani yod olish va gapni tarjima qilishga tayanadi. U tizimli bilim beradi, biroq og'zaki nutqni rivojlantirishda cheklangan natija ko'rsatadi. Audiolingval metod esa takrorlash va namunani yodlash orqali odat hosil qilishga asoslangan bo'lib, o'quvchi o'rganilgan qolipdan tashqariga chiqqanda qiyinchilikka duch keladi [5].

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab kommunikativ yondashuv keng tarqaldi. Bu yondashuvda asosiy maqsad grammatik mukammallikning o'zi emas, balki fikrni tushunarli va o'rinli ifodalash qobiliyatidir. Shu bilan birga, kommunikativ yondashuv grammatikani inkor etmaydi: u grammatikani muloqotning vositasi sifatida qaraydi [5; 6]. Dinamik nuqtai nazardan Diane Larsen-Friman grammatikani tayyor qoidalar to'plami emas, balki shakl, ma'no va qo'llanish uyg'unlashadigan doimiy jarayon deb izohlaydi va uni "grammatikalash" (grammaring) tushunchasi bilan ifodalaydi [3]. Bu qarash o'qituvchidan qoidani bayon qilish bilan cheklanmay, o'quvchini uni qo'llashga o'rgatishni talab qiladi.

Amaliyotda keng qo'llanadigan PPP modeli (taqdimot, mashq, ishlab chiqarish) ham shu mantiqqa asoslanadi: avval yangi grammatik shakl tanishtiriladi, so'ng nazoratli mashqlar bajariladi va nihoyat o'quvchi materialni erkin nutqda qo'llaydi. Bu model boshlang'ich bosqichda tushunarli va boshqarish oson bo'lgani bilan, oxirgi bosqich yetarlicha ahamiyat berilmasa, qoida bilimi nutqqa o'tmay qoladi [6].

2. Deduktiv va induktiv metodlar

Deduktiv metodda o'qituvchi avval qoidani tushuntiradi, so'ng misollar va mashqlar beradi. Bu usul vaqtni tejaydi, ayniqsa murakkab yoki mavhum qoidalarni (masalan, shart gaplar yoki passiv nisbat) tushuntirishda qulay. Katta yoshdagi va analitik fikrlaydigan o'quvchilar uchun ham maqbul hisoblanadi. Biroq bu usulda o'quvchi ko'pincha passiv tinglovchiga aylanadi va qoidani mexanik yodlab oladi [2].

Induktiv metodda esa o'quvchilar avval misollar va matnlar bilan tanishadi, ulardan o'zlari qonuniyatni topadilar va qoidani ifodalaydilar. Masalan, Present Perfect zamonini o'rgatishda o'qituvchi bir necha gapni taqdim etadi va o'quvchilardan ularning umumiy tomonini aniqlashni so'raydi. Bunday "kashf etish" jarayoni diqqatni oshiradi, mustaqil fikrlashni rivojlantiradi va bilimning xotirada mustahkam saqlanishiga yordam beradi. Rod Ellis bu jarayonni ongni oshirishga qaratilgan topshiriqlar (consciousness-raising tasks) deb ataydi va uni o'quvchini grammatikani anglashga undovchi samarali vosita sifatida ko'rsatadi [1].

Ikkala metodning ham o'z o'ri bor. Tajribali o'qituvchi o'quvchilarning yoshi, tayyorgarlik darajasi va grammatik mavzuning murakkabligiga qarab ularni uyg'unlashtiradi. Oddiy, shaklan tiniq qoidalarda induktiv, murakkab va istisnolarga boy mavzularda esa deduktiv yo'l ko'proq foyda beradi.

3. Shakl ustida ishlash va kontekstda o'qitish

Zamonaviy tadqiqotlarda grammatikani ajratib, kontekstdan tashqarida o'rgatish o'rniga, ma'noli muloqot ichida shaklga e'tibor qaratish tavsiya etiladi. Bu yondashuv "shakl ustida ishlash" (focus on form) deb ataladi va o'qituvchi asosiy diqqatni ma'noga qaratgan holda, zarur paytda til shakliga qisqa murojaat qilishini nazarda tutadi [8]. Maykl Long va boshqa tadqiqotchilar bunday yondashuv til shakllarini tabiiy o'zlashtirishga xalaqit bermasdan, ularning aniqligini oshirishini ta'kidlaydilar [9].

Nasajji va Fotos o'z tadqiqotlarida grammatikani muloqot kontekstiga integratsiya qilish, ya'ni real matn, dialog va vaziyatlar orqali o'rgatish yaxshi natija berishini asoslashadi [8]. Spada va Tomitaning meta-tahlili esa aniq (eksplisit) grammatik tushuntirish, ayniqsa, murakkab shakllarni o'zlashtirishda implisit yondashuvdan ko'ra samaraliroq ekanini ko'rsatdi [7]. Shunday qilib, samarali metodika aniq tushuntirish bilan kontekstli mashqlarni birlashtiradi.

4. Topshiriqqa asoslangan o'qitish, o'yin va texnologiyalar

Topshiriqqa asoslangan o'qitish (task-based language teaching) da o'quvchilar real hayotga yaqin vazifani (masalan, sayohat rejasini tuzish, intervyu o'tkazish yoki muammoni hal qilish) bajaradi va shu jarayonda kerakli grammatik shakllarni ishlatadi. O'qituvchi esa topshiriqdan so'ng qo'llangan shakllarni tahlil qiladi [1; 4]. Bunday yondashuv grammatikaning nima uchun kerakligini o'quvchiga amaliy tarzda ko'rsatadi va motivatsiyani oshiradi.

O'yin mashqlari, juftlik va guruh ishlari, rolli o'yinlar, jumboqlar va viktorinalar grammatik materialni mustahkamlashda qulay. Ular zerikarli takrorlashni qiziqarli faoliyatga aylantiradi, o'quvchilarni faol muloqotga tortadi va xatodan qo'rqishni kamaytiradi [4; 6]. Raqamli texnologiyalar — interaktiv platformalar, mobil ilovalar va onlayn testlar — mashqlarni har bir o'quvchining darajasiga moslashtirish hamda natijani darhol ko'rsatish imkonini beradi. Ammo texnologiya o'qituvchi rolini almashtirmaydi: u faqat puxta rejalashtirilgan darsning vositasi bo'la oladi.

5. Xatolar ustida ishlash va fikr-mulohaza

Grammatik xatolar til o'rganish jarayonining tabiiy qismi hisoblanadi. Samarali o'qituvchi xatoni jazolamaydi, balki uni o'rganish imkoniyati sifatida ishlatadi. Og'zaki nutqda muloqot tempini buzmaslik uchun xatoni darhol emas, faoliyat yakunida muhokama qilish maqsadga muvofiq. Yozma ishlarda esa xatoni to'g'ridan-to'g'ri tuzatish o'rniga belgi qo'yish yoki savol berish

o'quvchini o'zi tuzatishga undaydi [2; 6]. Tez-tez uchraydigan xatolarni umumlashtirib, alohida qisqa mashg'ulot o'tkazish ham yaxshi natija beradi.

6. Amaliy tavsiyalar

Grammatik mavzuni o'rgatishda dars bosqichlarini aniq rejalashtirish muhim. Avval o'quvchilarning mavjud bilimi aniqlanadi, so'ng yangi shakl ma'noli kontekstda tanishtiriladi, undan keyin nazoratli va erkin mashqlar bajariladi, dars oxirida esa qisqa baholash o'tkaziladi. Mashqlar turi ham xilma-xil bo'lishi kerak: to'ldirish, gap tuzish, tuzatish, juftlikdagi suhbat va kichik loyihalar bir-birini to'ldiradi. Bundan tashqari, o'quvchilar ona tili bilan ingliz tili o'rtasidagi grammatik farqlarni (masalan, so'z tartibi va artikllar) ko'rsa, qiyinchiliklar sababini yaxshiroq tushunadi. O'qituvchi esa o'z metodlarini muntazam tahlil qilib, o'quvchilar natijalariga qarab yangilab borishi lozim [2; 6]. O'zbek metodistlari ham chet tilini o'qitishda muloqot vaziyatlariga tayanish va ona tili bilan qiyoslash muhimligini qayd etadilar [11; 12].

Xulosa

Tahlil ko'rsatadiki, ingliz tili grammatikasini o'qitishda yagona "eng yaxshi" metod mavjud emas. Samaradorlik o'quvchining yoshi, darajasi, o'quv maqsadi va grammatik mavzuning xususiyatiga bog'liq. Shunga qaramay, zamonaviy tadqiqotlar bir necha umumiy tamoyilni tasdiqlaydi: grammatikani ma'no va kontekst bilan bog'lash, deduktiv hamda induktiv usullarni uyg'unlashtirish, o'quvchini faol muloqotga jalb qilish va xatolar bilan muloyim ishlash. Ushbu tamoyillarga tayangan o'qituvchi o'quvchida grammatik bilimni nutq ko'nikmasiga aylantirishga erisha oladi.

ADABIYOTLAR

1. Ellis R. Task-based Language Learning and Teaching. Oxford: Oxford University Press, 2003.

2. Ur P. A Course in Language Teaching: Practice and Theory. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
3. Larsen-Freeman D. Teaching Language: From Grammar to Grammmaring. Boston: Heinle, 2003.
4. Nunan D. Practical English Language Teaching. New York: McGraw-Hill, 2003.
5. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
6. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. 5th ed. Harlow: Pearson Longman, 2015.
7. Spada N., Tomita Y. Interactions between type of instruction and type of language feature: A meta-analysis // Language Learning. 2010. Vol. 60, No. 2. P. 263–308.
8. Nassaji H., Fotos S. Teaching Grammar in Second Language Classrooms: Integrating Form-Focused Instruction in Communicative Context. New York: Routledge, 2011.
9. Long M. H. Problems in SLA. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2007.
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son “Xorijiy tillarni o‘rganishni ommalashtirish faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. Lex.uz.
11. Jalolov J. J. Chet til o‘qitish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
12. Jalolov J. J., Makhkamova G. T., Ashurov Sh. S. English Language Teaching Methodology. Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.